

Padomju krimināltiesību ietekme uz vainas teorijas attīstību Latvijas krimināltiesībās

The Influence of Soviet Criminal Law on the Development of the Theory of Guilt in Latvia's Criminal Law

Mag. iur. Agnese Beļska

LU Juridiskā fakultāte

Krimināltiesisko zinātņu katedras doktorante

E-pasts: Agnese.Belska@gmail.com

Publikācija veltīta vainas teorijas ģenēzes un evolūcijas problemātikai kontekstā ar krimināltiesību attīstību Eiropā.¹ Ņemot vērā to, ka krimināltiesību jomā ir ierasts runāt par *padomju tiesību ietekmi*, piemēram, attaisnojot tiesību aktos esošās neprecizitātes, kā arī biežo krimināllikuma grozīšanu, autore uzskata par nepieciešamu šā raksta ietvaros nošķirt, vai pastāv padomju tiesību ietekme un cik liela tā ir.

Rakstā tiek izvirzīta šāda tēze: kopumā, kā arī tieši attiecībā uz vainas teorijas izpratni Latvijas krimināltiesībās pastāv padomju tiesību ietekme, taču pati Krimināllikumā iestrādātā vainas teorija ir veidojusies apgaismības ideju ietekmē Eiropā un Latviju sasniegusi caur Krievijas impērijas krimināltiesību zinātnieku atziņām un 1903. gada Sodū likumiem. Līdz ar to *padomju krimināltiesības* lielā mērā skar tieši tiesību interpretācijas un piemērošanas problemātiku.

Atslēgvārdi: krimināltiesības, krimināltiesību filozofija, padomju krimināltiesības, vainas teorija.

Saturs

<i>Ievads</i>	194
<i>1. daļa. Vainas teorijas attīstība apgaismības ideju ietekmē</i>	195
<i>2. daļa. Vainas teorija padomju krimināltiesībās</i>	198
<i>Kopsavilkums</i>	200
<i>Izmantoto avotu saraksts</i>	201
<i>Literatūra</i>	201
<i>Normatīvie tiesību akti</i>	203
<i>Pielikums</i>	203
<i>Atsauces</i>	205
<i>Summary</i>	208

Ievads

Padomju okupācija, ko XX gs. piedzīvoja Latvijas Republika, atstāja ietekmi ne tikai uz šeit dzīvojošo cilvēku mentalitāti un domāšanu, bet arī uz tiesisko apziņu, tiesību izpratni un interpretāciju, kā arī tiesību sistēmu kopumā. Krimināltiesības ir viena no smagākajām tiesību nozarēm tajā ziņā, ka tikai krimināltiesiski procesuālā

kārtībā personai ir iespējams piespriest visbargāko sodu – brīvības atņemšanu. Krimināltiesības attīstības straujāko posmu pasaulē piedzīvoja tieši XX gs. otrajā pusē, kad pēc piedzīvotā Otrajā pasaules karā cilvēki viskrasāk sāka vērsties pret nežēlīgiem sodiem, pret valsts realizētu varmācību, nostiprinot savu valstu tiesiskajā sistēmā mūsdienu būtiskākos krimināltiesību principus, to skaitā mūsdienu izpratni par noziedzīga nodarījuma ārējās un iekšējās izpausmes nošķiršanu, kas ir *vainas teorijas*² pamats. Padomju Savienībā tieši krimināltiesības bija viena no visvairāk pētītajām tiesību nozarēm, taču mērķis atšķīrās no *rietumu* speciālistu izvirzītā, proti, padomju krimināltiesībās primārais objekts bija valsts tiesības un intereses pret indivīdu vai indivīdu grupu apdraudējumiem.

Krimināltiesības un to attīstība ir plašs temats, un vienā rakstā to nav iespējams aptvert, tāpēc autore mērķis šajā rakstā ir analizēt ietekmi, kādu uz Latvijas krimināltiesībās nostiprināto vainas teoriju atstāja padomju krimināltiesības. Minētā mērķa sasniegšanai nepieciešams izvērtēt vainas teoriju, kas bija izveidojusies līdz XX gs. sākumam Eiropā, arī Krievijas impērijā pirms Padomju Savienības nodibināšanas un Latvijas Republikā pirms padomju okupācijas. Tāpat rakstā veikts salīdzinājums starp Latvijas teritorijā spēkā esošajiem krimināllikumiem XX gs. otrajā pusē un mūsdienās, kā arī analizēta krimināltiesību teorijas attīstība Padomju Savienības laikā un mūsdienās, vērtējot, kāda varētu būt patiesā padomju krimināltiesību ietekme uz šo nozīmīgo krimināltiesību institūtu. Ārpus izpētes paliek jautājums par noziedzīga nodarījuma izpratnes kopējo attīstību, kā arī padomju tiesību ietekmi uz krimināltiesību piemērošanas praksi.

1. daļa. Vainas teorijas attīstība apgaismības ideju ietekmē

Lai apzīmētu personas psihisko jeb iekšējo attieksmi pret tās nodarījumu, Latvijas krimināltiesību teorijā tiek izmantots termins „subjektīvā puse”. Savukārt personas rīcības ārējā izpausme veido noziedzīga nodarījuma objektīvo pusi. Tomēr šāda noziedzīga nodarījuma sastāva jeb *corpus delicti* izpratne ir raksturīga modernajām krimināltiesībām, jo ne vienmēr objektīvo un subjektīvo pazīmju nošķiršana ir bijusi viennozīmīga. Piemēram, profesore V. Liholaja rakstā „Noziegums” norāda:

„Gadsimtu gaitā tāpat tika diskutēts jautājums par to, vai noziegums ir cilvēka ārējās uzvedības akts, kas izdarīts apziņas kontrolē, vai arī pati noziedzīgā doma jau ir noziegums.”³

Raugoties vēsturiski, sākotnēji noziegums tika uztverts kā ārējās uzvedības akts un personas attieksme pret savu izdarīto netika noskaidrota. Jānorāda gan, ka sākumā krimināltiesības piederēja pie privāto tiesību nozares un tikai vēlāk, attīstoties izpratnei par valsti, krimināltiesības nostiprinājās kā publisko tiesību nozare:

„Nepastāvot publiskai organizētai valsts varai, reakcijas uz noziedzīgu nodarījumu notika privātā kārtā.”⁴

Privāttiesību sfērā nozīme lielākoties bija vienīgi atbildībai par izdarīto, līdz ar to krimināltiesībās netika nošķirta nodarījuma ārējā un iekšējā darbība, proti, – tas, ko persona reāli ir izdarījusi, no tā, ko persona bija vēlējusies izdarīt.

Subjektīvās attieksmes vērtēšanas rašanās galvenokārt tiek saistīta ar baznīcas tiesībām, kur pretēji sekulārajai tiesību izpratnei, nodomam un personas prātam bija centrāla loma. Dievs kanonisko tiesību skatījumā ir spējīgs ielūkoties cilvēka prātā, tas redz cilvēka grēku, un sodu persona saņems ne tikai par savu rīcību, bet arī par saviem *ļunajiem* nodomiem.⁵ Līdz ar to vēsturiski bija izveidojusies situācija, kad,

no vienas puses, personu sodīja tikai par ārējo nodarījumu, nevērtējot iekšējo psihisko attieksmi, bet, no otras puses, personu varēja notiesāt arī tikai par tās *ļaurprātīgu* nodomu, kas nebija izpaudies ārējā rīcībā. Līdz ar to secināms, ka līdz pat apgaismības laikmetam krimināltiesībās praktiski pastāvēja tā sauktā objektīvā vainas pieskaitāmība, ko iemiesoja latīņu izteiciens „*versari in re illicita*”⁶, kas vienlīdz attiecināms uz darbošanos neatļautā kā fiziskā, tā garīgā plāksnē.

Pret praksi, kad persona tika tiesāta par nodomu (piemēram, par grēcīgām domām; arī tā sauktās „raganu prāvas” pārsvarā ietilpst šajā kategorijā), kas vēl nebija pārvērties darbībā, kā viens no pirmajiem vērsās angļu filozofs Tomass Hobss (*Hobbes*; 1588–1679), kurš darbā „*Leviatāns*” raksta, ka likuma pārkāpums nevar būt tas vien, ka persona vēlējusies un iekārojusi cita labumus, kalpus vai sievu bez īpaša nodoma to iegūt sev. T. Hobss tāpat raksta, ka ikviens noziegums ir grēks, bet ne katrs grēks ir arī noziegums, proti, ļaunas domas un nolūki var būt grēks, bet, kamēr persona nav veikusi kādu aizliegtu darbību vai nav darījusi to, kas tai ar likumu noteikts, tā nav izdarījusi noziegumu:

„*Cilvēku apsūdzībā nav vietas nodomiem, kas nekad neparādās kā ārēja rīcība.*”⁷

Ne noliedzami pašas pirmās iezīmes vainas dališanai *subjektīvā* un *objektīvā vainā* ir novērojamas vācu filozofa un T. Hobsa ideju turpinātāja Samuela fon Pufendorfa (*Pufendorf*, 1632–1694) darbos. S. Pufendorfa izstrādātā koncepcija primāri bija balstīta uz pieņēmumu par cilvēka gribas brīvību, kura pamatā bija arī viņa teorija par *imputatio*⁸. Savā dabisko tiesību sistēmā S. Pufendorfs izšķir divu līmeņu *imputatio*, proti, objektīvu spēju uzņemties vainu, kas vēlāk tiek nodēvēta par *imputatio facti*, un subjektīvu spēju uzņemties vainu, kas attiecīgi vēlāk tiek nodēvēta par *imputatio iuris*⁹. Līdz ar to pakāpeniski vismaz teorētiskā plāksnē tiek nošķirta personas *rīcība* kā ārēja izpausme un personas *vaina* kā iekšēja izpausme. Tomēr ir pārāgri teikt, ka S. Pufendorfa teorija kaut mazākajā mērā būtu līdzīga mūsdienu vainas izpratnei. Drīzāk autore saskata šīs teorijas līdzību ar, piemēram, mūsdienās anglo-amerikāņu tiesību saimē sastopamo *strict liability* doktrīnu¹⁰, jo *vaina* netiek saistīta ar personas nodomu vai kādu faktu apzināšanos kā subjektīvu parādību, bet drīzāk – kā personas iesaistīšanos rīcībā (darbībā vai bezdarbībā) pēc brīvas gribas.¹¹ Vainīgā persona tiek sodīta tikai tad, ja pēc savas brīvas gribas izšķīrusies veikt tiesību pārkāpumu, un šāda pieeja būtiski atšķiras no krimināltiesībās tobrīd vadošās *objektīvās pieskaitāmības* teorijas, saskaņā ar kuru persona tiek saukta pie atbildības, ja tās rīcība ir objektīvi saistīta ar sekām, vispār neņemot vērā personas attieksmi. Tomēr arī S. Pufendorfa teorijā prasība izzināt dziļāku motivāciju nepastāvēja, jo tika pieņemts, ka persona, kas brīvprātīgi izdara nodarījumu, to veic arī apzināti.

Vainas izpratni, kas nostiprinājās krimināltiesībās apgaismības ideju ietekmē, mūsdienās dēvē par objektīvo vainas teoriju. Proti, pieņemot, ka visas personas ir apveltītas ar gribas brīvību, to darbība tika vērtēta atkarībā no tā, vai nav bijuši apstākļi, kas varēja ietekmēt šādu rīcības brīvību. Kā uz to norādīja arī Čezāre Bekaria (*Cesare Beccaria*; 1738–1794):

„*Tie kļūdās, kas iedomājas, ka noziegums tādēļ ir smagāks vai mazāk smags atkarībā no tās personas nodoma, kas to izdarījusi.*”¹²

Kopumā autore pievienojas D. Krausa un K. Pastiles viedoklim, ka XVIII un XIX gadsimtā arvien vēl netika nošķirta politiskā, morālā un krimināltiesiskā vaina,¹³ līdz ar to nevar runāt arī par objektīvās un subjektīvās vainas teorijas nošķiršanu krimināltiesībās.

Analizējot Latvijas krimināltiesību vēsturi, ir jāņem vērā, ka XIX gs Latvijas teritorija pilnībā atradās Krievijas impērijas sastāvā, un, lai gan pastāvēja zināmas atšķirības, tomēr jaunākās krimināltiesību tendences attiecībā uz teorētiskiem jautājumiem ienāca tieši caur Krieviju. Līdzīgi kā Rietumeiropā, arī Krievijas impērijā kopumā bija jūtama apgaismības laika ideju ietekme. Klasiskās krimināltiesību skolas pārstāvji arī Krievijas impērijā vainas un atbildības jēdzienu saistīja tieši ar brīvu cilvēka gribu. Brīva griba tika minēta par galveno iemeslu tam, kādēļ vienādos apstākļos personas pieņem atšķirīgus lēmumus (indeterminisma teorija). Otrs virziens bija saistīts ar Darvina teoriju un skaidroja cilvēku kā mehāniski funkcionējošu būtni bez subjektīvām pazīmēm (determinisma teorija). Praksē abi virzieni tika saistīti ar personas objektīvo vainu.¹⁴

Jāatzīmē, ka turpmāk Krievijas impērijas krimināltiesību zinātnieki pārsvarā noliedza abas šīs skolas un centās meklēt savu vainas teoriju. Nikolajs Tagancevs (*Таганцев*, 1843–1923) šajā ziņā ir viens no ievērojamākajiem. Norādot, ka ne vienmēr gadsimtu gaitā personas iekšējie nodomi ir pienācīgi vērtēti, N. Tagancevs modernajās krimināltiesībās par būtisku izvirzīja principu „*in malefcliciis voluntas spectatur, non rerum exitus*”¹⁵.

„Tādā veidā noziedzīga nodarījuma izpratne sevī ietver divus momentus: ārējo – ar likumu aizliegtās sekas, tas ir, darbība vai bezdarbība, un iekšējo – vainīgumu jeb noziedzīgo gribu,”

raksta N. Tagancevs.

„Noziedzīgā griba, kas izpaudusies tiesiskā rīcībā, būs šķietama noziedzīga rīcība; tiesiska griba, kas izpaudusies ar likumu aizliegtā darbībā, nebūs šķietama darbības ziņā.”¹⁶

Autors krimināltiesisko atbildību atvasina nevis no cilvēka brīvas gribas, bet no paša cilvēka. Tajā pašā laikā kopēju vainas definīciju N. Tagancevs piedāvāt nespēj.

Ar zināmu ironiju N. Tagancevs analizē Vācijas krimināltiesību normas, norādot, ka tajās ir saskatāma personas subjektīvā saikne ar noziedzīgu nodarījumu, tajā pašā laikā autors izsaka šaubas, vai paši Vācijas zinātnieki to ir sapratuši.¹⁷ N. Tagancevs nošķir tā dēvēto negadījumu (*casus*), kas tolaik bija nostiprināts arī tiesību aktos¹⁸, kā arī norāda uz divām vainas formām, kas pastāv tā laika krimināltiesību doktrīnā, proti, nodoms (*умысел, dolus*) un neuzmanība (*неосторожность, culpa*). Piemēram, nodoms saskaņā ar N. Taganceva viedokli ir

„ne tikai tad, kad vainīgais vēlējās panākt savu izdarīto, bet arī tad, kad viņš apzināti pieļāva iespējama nozieguma iestāšanos no savas rīcības sekām.”¹⁹

N. Tagancevs tādējādi, analizējot arī tā laika Vācijas un Francijas doktrīnā un tiesu praksē paustās atziņas, kā arī citu Krievijas impērijas tiesību zinātnieku paustās atziņas, apraksta vainas teoriju, kas vēlāk tiek apzīmēta kā subjektīvā vainas teorija un kas nošķir noziedzīgā nodarījumā iekšējo elementu jeb vainīgumu (*виновность*) un ārējo elementu jeb objektīvo vainīguma izpausmi (*объективное проявление виновности*).

Jaunākās krimināltiesību atziņas tika iestrādātas arī Krievijas impērijas cara Nikolaja II apstiprinātajā 1903. gada 22. marta Sodu likumu projektā,²⁰ kura tapšanā lielu darbu ieguldīja arī N. Tagancevs.²¹ Sākotnēji par spēkā esošām pasludināja pirmās vienpadsmit nodaļas, kas tika attiecinātas arī uz Latvijas teritoriju.²² Jāatzīmē arī tas, ka Krievijas impērijas 1903. gada Sodu likumi²³ ar nelielām izmaiņām un pielāgojumiem neatkarīgās Latvijas vajadzībām bija spēkā līdz pat 1933. gadam, kad tos nomainīja 1933. gada Sodu likums²⁴.

Latvijas Republikā XX gs. 20./30. gados nebija vērojamas lielas izmaiņas no Krievijas impērijas laikā N. Taganceva izstrādātās vainas teorijas. Arī 1933. gada Sodulikumā netika skaidrots vainas jēdziens, bet tika nodalītas divas vainas formas. Krimināltiesību teorijā profesors P. Mincš, līdzīgi kā N. Tagancevs, subjektīvās puses pazīmes aprakstīja tajā pašā nodaļā, kurā noziedzīgas darbības, raksturojot nodomu un neuzmanību kā noziedzīgas darbības iekšējo pusi. Pēc P. Minca uzskatiem, noziedzīgai psihei pārvēršoties par reālu īstenību, rodas noziedzīga darbība, kas „*sastāv no iekšēja (subjektīva) un ārēja (objektīva) elementa*”²⁵.

2. daļa. Vainas teorija padomju krimināltiesībās

N. Taganceva piedāvātā subjektīvā vainas teorija, kas uzdeva tiesām par nepieciešamu ielūkoties personas attieksmē pret savu izdarīto un sasniegtajām sekām, no jauna mainījās līdz ar Padomju Savienības dibināšanu:

*„Padomju krimināltiesību likumdošana savas pastāvēšanas pirmajos gados balstījās uz objektīvo pieskaitāmību. Īpaši pamanāms tas bija 1919. gada 12. decembra Vadošajos noteikumos KPFSR krimināltiesībās, kur pārkāpuma definīcija bija formulēta bez jebkādas norādes uz pārkāpēja subjektīvo attieksmi pret tā izdarīto, bez vainas pieminēšanas.”*²⁶

Tomēr jau Krievijas Padomju Federatīvās Sociālistiskās Republikas (KPFSR) 1922. gada 1. jūnija Kriminālkodeksā²⁷ atkal vainas forma – nodoms un neuzmanība – tiek atjaunota, un tas ietverts 11. pantā.²⁸

Pēc Latvijas okupācijas nu jau Latvijas PSR teritorijā, sākot ar 1940. gada 26. novembri, stājās spēkā KPFSR Kriminālkodekss²⁹ ar tiem pārgrozījumiem, kādi bija ieviesti līdz 1940. gada 15. novembrim. Ja salīdzina 1926. gada un 1940. gada redakciju,³⁰ redzams, ka abu redakciju 6. pantā, kur definēts *sabiedriski bīstams nodarījums*, jēdziena skaidrojums neietver atsauci uz *vainu*, tomēr 10. pantā ir noteikts, ka

*„pret personām, kas izdarījušas sabiedriski-bīstamus nodarījumus, tiesa-labošanas rakstura sociālās aizsardzības līdzekļi piemērojami tikai tad, ja šīs personas darbojušās tīši vai aiz neuzmanības”*³¹.

Līdz ar to ir pamats secināt, ka padomju krimināltiesībās līdz Otrā pasaules kara sākumam tika izmantota Krievijas impērijas krimināltiesību teorijā nostiprinātā izpratne par vainu,³² lai gan galvenais uzsvars tika likts uz izdarīto pārkāpumu, tā smagumu un sabiedrisko bīstamību, nevis pārkāpēja personību.³³

Otrais pasaules karš vispārējās daļas jautājumus ietekmēja minimāli, tomēr atstāja zināmu ietekmi uz vainas teorijas izpratni. Kā norādīts 1947. gada izdevumā par padomju krimināltiesību vēsturi,

*„padomju krimināltiesību teorijā mācībā par nodomu kara laika apstākļos tika izvirzīts jautājums par atsevišķu, līdz tam vadošu nostādņu pārskatīšanu”*³⁴.

Pārskatīts galvenokārt tika juridiskās kļūdas institūts, jo kara laikā bija sarežģīti uzzināt par kādas jaunas tiesību normas spēkā stāšanos. Iespēja atsaukties uz likuma nezināšanu gan attiecās vienīgi uz specifiskiem kara laikā pieņemtiem tiesību aktiem. Tāpat jāatzīmē, ka kara laikā tā dēvētā *neuzmanības vaina* padomju tiesībās pēc savas bīstamības un iespējamām sekām kļuva tikpat nozīmīga, cik *nodoma vaina*, un par pārkāpumiem, kas izdarīti neuzmanības pēc, atbildība tika palielināta.³⁵

Pēc Otrā pasaules kara beigām Latvija atradās Padomju Savienības sastāvā, un krimināltiesības, tai skaitā arī vainas teorijas izpratni, lielākoties noteica tādi atzīti padomju krimināltiesību teorētiķi kā B. Volkovs (*Волков*)³⁶, P. Dageļs (*Дажель*) un

D. Kotovs (*Котов*)³⁷, E. Vorošvilins (*Ворошвилини*)³⁸, S. Tararuhins (*Тарарухин*)³⁹ un citi. Padomju krimināltiesību idejas tika atspoguļotas arī Latvijas PSR krimināltiesību teorijā un lielā mērā saistītas ar Marijas Blūmas vārdu.

PSRS Augstākā Padome 1957. gada 11. februārī izdeva likumu⁴⁰, kas kriminālkodeksu izstrādāšanu nodeva savienoto republiku kompetencē. Ievērojot 1958. gada 25. decembrī pieņemto PSRS likumu par kriminālatbildību, 1961. gada 6. janvārī tika pieņemts un 1. aprīlī stājās spēkā Latvijas PSR Kriminālkodekss⁴¹. Komentējot padomju krimināltiesības, kā vienu no speciālajiem principiem M. Blūma norāda atbildību „*par vainīgu nodarījumu (izdarītu tiši vai aiz neuzmanības)*”⁴².

Latvijas PSR Kriminālkodeksa 7. panta pirmā daļa atklāja nozieguma jēdzienu, un, kā tas raksturīgs padomju krimināltiesībām, šā jēdziena skaidrojumā uzsvars likts uz *sabiedriski bīstamu nodarījumu*, kas attiecīgi var izpausties kā darbība vai bezdarbība, kā arī uz pašu *sabiedrisko bīstamību*. Tajā pašā laikā *vainīguma princips* tiek iestrādāts 3. panta pirmajā daļā kā kriminālatbildības pamats –

„*pie kriminālatbildības saucama un sodāma tikai persona, kas vainīga nozieguma izdarīšanā, tas ir, ar nodomu vai aiz neuzmanības izdarījusi krimināllikumā paredzētu sabiedriski bīstamu nodarījumu*”.

Komentējot attiecīgo pantu, M. Blūma norāda, ka

„*nozieguma subjektīvā puse ir nozieguma subjekta psihiska darbība, kurā atspoguļojas intelektuālā un gribas procesa nesaraucama vienotība un kura raksturo viņa psihisko attieksmi pret savu sabiedriski bīstamo darbību vai bezdarbību un tās sabiedriski bīstamām sekām*”⁴³.

M. Blūma tāpat norāda, ka

„*vainīgumu par vienu no nozieguma jēdziena komponentiem atzīst visi padomju krimināltiesību zinātnieki*”⁴⁴.

Padomju krimināltiesību teorijā līdz XX gs. 70. gadu beigām nostiprinās vainas formu izpratne, kas, pēc autores viedokļa, ir pamatā mūsdienu vainas teorijai Latvijas krimināltiesībās. Kā tas izlasāms lielākajā daļā padomju tiesību zinātnieku pētījumu, subjektīvās puses elementi ir izdalīti trīs pazīmēs: vaina, motīvs un nolūks (mērķis). Vispārēji ar subjektīvo pusi tiek saprasta personas psihiskā attieksme pret tās nodarījumu un sekām. Vainas definīcija netiek sniegta kriminālkodeksā, bet teorijā tā skaidrota līdzīgi kā mūsdienās; kā vainas forma tiek nošķirts nodoms un neuzmanība. Nodoms var būt tiešs vai netiešs (eventuāls), savukārt neuzmanība – var būt pašpaļāvība vai nevērība. Pamats vainas formu nošķiršanai ir intelektuālais un gribas moments. Teorijā aprakstīti arī tādi padomju krimināltiesību aktos neparedzēti, bet tiesu praksē konstatējami nodoma veidi – iepriekšējais vai piepeši radies nodoms un noteikts un nenoteikts nodoms.⁴⁵ Jāatzīst, ka tādējādi Krievijas impērijas un padomju tiesību ietekme ir kompleksa – vainas kā psihiska stāvokļa izpratne ir meklējama jau 19. gs beigās un 20. gs sākumā, konkrētais dalījums pilnībā tika izstrādāts Padomju Savienības laikā, bet iekļauts krimināllikumā tikai mūsdienās.

Atbilde uz jautājumu, kas ir noziedzīga nodarījuma subjektīvā puse, kāda ir tās saistība ar vainu un kā tās abas nošķiramas, vēl joprojām ir strīdus ābols ne tikai Latvijas, bet arī mūsdienu Krievijas krimināltiesību zinātnieku vidū. Runājot par padomju krimināltiesībām, Krievijas krimināltiesību zinātnieks A. Rarogs (*Рарог*) iezīmē trīs dažādus virzienus, kuros attīstās vainas izpratne.

1. Jēdzieni „subjektīvā puse” un „vainā” ir identificējami, jo intelektuāli gribēta personas darbība ir nesaraucami saistīta ar motivācijas un emocionālo darbību (P. Dageļs).

2. Vaina tiek aplūkota kā plašāks jēdziens nekā subjektīvā puse, jo tā izpaužas arī objektīvajā pusē (J. Demidovs (Демидов)).
3. Tā sauktajā klasiskajā virzienā vaina tiek aplūkota kā subjektīvās puses sastāvdaļa līdzās tādām pazīmēm kā motīvs, mērķis un emocijas (A. Rarogs).⁴⁶

Kā Padomju Savienībā, tā vēlāk arī Krievijas Federācijā un arī Latvijā par vadošo izvirzījās tieši pēdējais virziens.

Pēc neatkarības atjaunošanas ar Latvijas Republikas Augstākās Padomes 1991. gada 29. augusta lēmumu Latvijas PSR Kriminālkodekss tika pārdēvēts par Latvijas Kriminālkodeksu⁴⁷, un ar atsevišķām redakcionālām izmaiņām⁴⁸ tas bija spēkā līdz 1999. gada 1. aprīlim, kad spēkā stājās 1998. gada 17. jūnijā pieņemtais Krimināllikums⁴⁹. Salīdzinot gan formulējumus, kādi bija iekļauti attiecīgajos krimināllikumos, gan krimināltiesību literatūrā minētos skaidrojumus⁵⁰, pēc autores domām, skaidri redzams, ka padomju krimināltiesībās izstrādātā vainas izpratne ir pamatā arī mūsdienu Latvijas krimināltiesību teorijā aprakstītajai un skaidrotajai vainas teorijai. Līdzīgi mūsdienās ir saglabājusies tendence nošķirt pamatpazīmes un papildpazīmes – vaina ir subjektīvās puses pamatpazīme, bet motīvs un mērķis – papildpazīmes. Šāda nostāja tiek turpināta, lai gan motīvs un mērķis raksturo vienīgi tiešu nodomu, un šī nostādne nostiprināta jau padomju krimināltiesībās. To norāda arī U. Krastiņš:

„Arī jaunajā likumā saglabātas divas vainas formas – nodoms un neuzmanība, neizmainot pēc būtības arī to saturu.”⁵¹

Padomju tiesību ietekme uz vainas teorijas attīstību ir novērojama arī, piemēram, veidā, kā teorija tiek attīstīta turpmāk. Lai gan arvien vairāk tiek tulkoti arī citu valstu krimināllikumi un notiek centieni paplašināt tiesisko redzesloku, tomēr, līdzīgi kā tas bija Padomju Savienības pastāvēšanas laikā, vēl joprojām vistiešāko ietekmi uz Latvijas krimināltiesību attīstību veido tieši Krievijas tiesību zinātnieku darbi. Piemēram, D. Podprigora savā pētījumā „Vainas noteikšana krimināltiesībās”, kas ir viens no retajiem pētījumiem tieši šajā jomā, pamatā izmanto tieši padomju krimināltiesībās paustās atziņas.⁵² Kopumā autore uzskata, ka krimināltiesību zinātnē nav iespējams izvairīties no Krievijas Federācijas krimināltiesību teorijas jaunajām atziņām (un tas arī nav nepieciešams), jo šādu pieeju nosaka vēsturiskie apstākļi, tomēr nedrīkst veidoties situācija, kad citās tiesību zinātnēs arvien vairāk tiek runāts par pāreju uz kontinentālo tiesību saimi, bet nozari, kas visvairāk skar cilvēktiesības, arvien vēl pilnībā ietekmē padomju tiesību principi. Vainas teorija dažādās valstīs var būt līdzīga, bet ir ļoti nozīmīgi, kā šī teorija tiek interpretēta, un tieši interpretācijā un izpratnē visvairāk jūtama padomju tiesību ietekme – kā likumdevējs atbild vai neatbild uz tiesību zinātnē paustajām atziņām; cik saistīti vai nesaistīti ir spriedumi līdzīgās lietās; vai tiesas spriedumos atsaucas vai neatsaucas uz tiesību zinātnes atziņām; kā Krimināllikuma normas tiek piemērotas praksē, kā arī citos jautājumos.

Kopsavilkums

1. Izpratne, ka noziedzīgā nodarījumā nepieciešams aplūkot ne tikai ārējo pusi jeb objektīvās pazīmes, bet arī iekšējo personas attieksmi jeb subjektīvās pazīmes, krimināltiesībās attīstījās pakāpeniski. To lielā mērā ietekmēja gan baznīcas tiesības, kas lielu uzmanību veltīja personas garīgajiem jautājumiem, gan apgaismības idejas, kas uzsvēra nepieciešamību noskaidrot izvēles brīvību, iesaistoties noziedzīgā rīcībā.

2. Kopumā krimināltiesību teorijā iespējams izdalīt šādas vainas teorijas:
 - a) objektīvā pieskaitāmība jeb absolūtā vaina – personas attieksme netiek vērtēta, atbildība iestājas par rīcību vai sekām;
 - b) objektīvā vainas teorija – pieņemot, ka persona kā saprātīga būtne apzinās savu rīcību un tās loģiskās sekas, tiek vērtēts vienīgi apstākļi, vai rīcībā persona iesaistījies no brīvas gribas, piemēram, nodoma prezumpcija, stingri noteiktā atbildība;
 - c) subjektīvā vainas teorija – objektīvajā realitātē notikušais tiek pilnībā nošķirts no personas attieksmes pret to; analizējot šos komponentus šķirti un salīdzinot, cik tālu tie sakrīt, personu var sodīt par to, ko tā vēlējies izdarīt, uz ko vērsta tās griba, nevis par to, kas noticis realitātē;
 - d) jauktā vainas teorija – atsevišķos gadījumos, kad nodarījums noticis ar nodomu, persona tiek sodīta par to, ko tā vēlējies sasniegt, bet attiecībā uz citām vainas formām tiek izstrādāti objektīvi kritēriji, atsaucoties uz rīcības standartu vai citām objektīvi nosakāmām pazīmēm.
3. Padomju krimināltiesībās sākotnēji tika noliegta Krievijas impērijas pastāvēšanas laikā izstrādātā vainas teorija, kas bija aizsākusi subjektīvisma ceļu. Tomēr vēlāk tā tika pakāpeniski pārņemta. Šī teorija tika pilnveidota un laikā, kad Latvija bija Padomju Savienības sastāvā, pilnībā pārņemta Latvijas PSR krimināltiesību teorijā. Pēc autores domām, subjektīvā vainas teorija padomju tiesībās tika izvēlēta galvenokārt tāpēc, ka Padomju Savienībā aktuāls bija jautājums par vēršanos pret kontrrevolucionāriem (līdzīgi kā Krievijas impērijas pastāvēšanas laikā nozīmīgi bija apkarot dekabristus un citas pret caru vērstas kustības un atsevišķu personu aktivitātes), radot iespēju personu saukt pie atbildības jau par tās nodomu. Grūti pierādāma subjektīvā vainas teorija bija jo īpaši parocīga, lai tiktu sodītas varai nevēlamas personas. Tas bija izdevīgi arī Padomju Savienības pastāvēšanas sākumā, kad praksē personai pašai bija jāpierāda nevainīgums, nevis otrādi.
4. Latvijas mūsdienu krimināltiesību teorija vēl ilgi pēc neatkarības atjaunošanas atradās padomju krimināltiesību ietekmē, bet pēdējos gados arvien vairāk krimināltiesībās pieaug salīdzināmo tiesību nozīme, tiek vērtēta un analizēta citu valstu pieredze un tiesību sistēma – institūti, kas strādā un kas nestrādā. Tomēr materiālo krimināltiesību jomā, jo sevišķi attiecībā uz tiesību normu interpretāciju un piemērošanu, arvien ir saglabājusies būtiska padomju tiesību ietekme.

Izmantoto avotu saraksts

Literatūra

1. Beļska, A. Noziedzīga nodarījuma subjektīvā puse ASV un Latvijas krimināltiesībās. *Jurista Vārds*, Nr. 31/536 (19.08.2008.).
2. Blūma, M. Mācība par Padomju krimināllikumu. Rīga : Pētera Stučkas LVU Redakcijas un izdevniecības daļa, 1972. 272 lpp.
3. Blūma, M. Nozieguma jēdziens un tā pazīmes Padomju krimināltiesībās. Rīga : Pētera Stučkas LVU Redakcijas un izdevniecības daļa, 1972. 105 lpp.
4. Blūma, M. Padomju krimināltiesības : vispārīgā daļa : mācību līdzeklis. Rīga : Stučkas Latvijas Valsts universitāte, 1977. 219 lpp.
5. Blūma, M., Reigase, A. Latvijas PSR kriminālkodekss un tā attīstība. Rīga : Pētera Stučkas LVU Redakcijas un izdevniecības daļa, 1972. 167 lpp.
6. Judins, A. Krimināltiesību terminu skaidrojošā vārdnīca. Rīga : RaKa, 1999. 204 lpp. ISBN: 9984-15-180-8.
7. Krauss, D., Pastile, K. Krimināltiesību pamatjautājumi Latvijā un Vācijā. Tulk. V. Rudziša. Rīga : Latvijas Vēstnesis, 2002. 173 lpp. ISBN: 9984-7310-9-X.
8. Krastiņš, U. Vainas ietekme uz noziedzīga nodarījuma kvalifikāciju. *Jurista Vārds*, Nr. 21(279), 2003.

9. *Krastiņš, U.* Vaina kā obligāts kriminālatbildības nosacījums. *Jurista Vārds*, Nr. 45(540), 2008.
10. *Krastiņš, U., Liholaja, V., Niedre, A.* Krimināllikuma komentāri : 1. grāmata : Vispārīgā daļa. Rīga : Firma „AFS”, 1999. 151 lpp. ISBN: 9984-658-27-9.
11. *Krastiņš, U., Liholaja V., Niedre, A.* Krimināltiesības : Vispārējā un Sevišķā daļa : Juridiskā mācību un izglītojošā literatūra. Red. U. Krastiņš. Rīga : TNA, 1999. 362 lpp. ISBN: 9984-9309-7-1.
12. *Krastiņš, U., Liholaja V., Niedre, A.* Krimināltiesības : Vispārējā un Sevišķā daļa : Mācību grāmata. 2. izd., red. U. Krastiņš. Rīga : TNA, 2001. 427 lpp. ISBN: 9984-671-27-5.
13. *Krastiņš, U., Liholaja V., Niedre, A.* Krimināltiesības : Vispārējā daļa : Mācību grāmata. 3. izd., red. U. Krastiņš. Rīga : TNA, 2008. 504 lpp. ISBN: 978-9984-790-54-1.
14. Latvijas tiesību vēsture (1914–2000) : Mācību grāmata juridiskajām augstskolām un fakultātēm. Autoru kol. D. A. Lībera red. Rīga : LU žurnāla „Latvijas Vēsture” fonds, 2000. 528 lpp. ISBN 9984-643-14-X.
15. *Lazdiņš, J., Blūzma, V., Osipova, S.* Latvijas tiesību avoti: teksti un komentāri : Seno paražu un Livonijas tiesību avoti 10. gs.–16. gs. 1. sēj., E. Melķiša red. Rīga : LU žurnāla „Latvijas Vēsture” fonds, 1998, I–VII. 348 lpp. ISBN: 9984-643-01-8.
16. *Liholaja, V.* Noziegums. No: *Latvijas Universitātes Raksti : Juridiskā zinātne*. 703. sēj., 2006, 44.–62. lpp. ISSN: 1407-2157.
17. *Mincs, P.* Krimināltiesību kurss : Vispārējā daļa. Ar U. Krastiņa komentāriem. Rīga : Tiesu nama aģentūra, 2005. 351 lpp. ISBN: 9984-671-91-7.
18. *Podprigora, D.* Vainas noteikšana krimināltiesībās. Tiesību zinātņu bibliotēka, 25. Rīga : SIA Biznesa augstskola Turība, 2006. 112 lpp. ISBN: 9984-766-85-3.
19. Sodū likums (1936. g. izd) ar komentāriem : izvilks no Senāta Kriminālā kasācijas departamenta spriedumiem un ar alfabētisko un salīdzināmiem rādītājiem. P. Minca un J. Lauvas red., 2. izd. Rīga : Valsts tipogrāfija, 1938. 384 lpp.
20. *Beccaria, C.* An Essay on crimes and punishments. 2. ed., Transl. M. D. Voltaire, E. D. Ingraham. Philadelphia : Philip H. Nicklin, 1819. P. 239.
21. *Hobbes, T.* Leviathan. London : Printed for Andrew Crooke, 1651. Pieejams arī tiešsaitē: <http://oregon-state.edu/instruct/phl302/texts/hobbes/leviathan-c.html#CHAPTERXVII> [skatīts 2010-02-02].
22. *Hruschka, J.* Imputation. Brigham Young University of Law Review [tiešsaiste]. Vol. 3, 1986, p. 669–709. Pieejams: <http://lawreview.byu.edu/archives/1986/3/hru.pdf> [skatīts 2010-02-02].
23. *Kant, I.* Metaphysical elements of justice : part I of The metaphysics of morals. 2. izd., tulk. J. Ladd. Indianapolis : Hackett Publishing Company, 1999, i-lx. P. 194. ISBN: 0-87220-419-7.
24. *Pufendorf, S.* Of the law of nature and nations : Eight books. 4. izd., tulk. B. Kenneth. New Jersey : The Lawbook Exchange, 2005. P. 1018. ISBN: 978-1-58477-394-8.
25. *Волков, Б. С.* Мотив и квалификация преступлений. Ред. Ф. Н. Фаткуллина. Казань : Издательство Казанского университета, 1968. С. 164.
26. *Волков, Б. С.* Проблема воли и уголовная ответственность. Ред. А. И. Левшина. Казань : Издательство Казанского университета, 1965. С. 136.
27. *Ворошилин, Е. В., Кригер, Т. А.* Субъективная сторона преступления : Учебное пособие. Ред. Н. А. Рябикин. Москва : Издательство Московского университета, 1987. С. 75.
28. *Дагель, П. С., Котов, Д. П.* Субъективная сторона преступления и её утавление. Воронеж : Издательство Воронежского университета, 1974. С. 243.
29. История Советского уголовного права. Авт. кол.: А. А. Герцензон, Ш. С. Грингауз, Н. Д. Дурманов, М. М. Исаев, Б. С. Утевский и др. Москва : Юрид. изд-во МЮ СССР, 1948. С. 466.
30. Комментарий к Уголовному кодексу РСФСР. Изд. 2. Ред. Ю. Д. Северин. Москва : Юридическая литература, 1984. С. 528.
31. *Котов, Д. И.* Мотивы преступлений и их доказывание. Воронеж : Издательство Воронежского университета, 1975. С. 139.
32. *Козлов, А. П.* Понятие преступления. Санкт-Петербург : Юридический центр пресс, 2004. С. 819. ISBN: 5-94201-263-6.
33. *Рарог, А. И.* Квалификация преступлений по субъективным признакам. Санкт-Петербург : Юридический центр пресс, 2003. С. 304. ISBN: 5-94201-124-9.
34. *Таганцев, Н. С.* Русское уголовное право. Часть общая. Том I. (Рёс 1902. gada izdevuma.) Тула : «АВТОГРАФ», 2001. С. 798. ISBN: 5-89201-024-4.
35. *Тарарухин, С. А.* Установление мотива и квалификация преступлений. Киев : Издательство Объединение «Вища школа», 1977. С. 152.
36. Уголовное Уложение 22 марта 1903 года : по изданиям Н. С. Таганцева. Изд. 2. Ред. П. Н. Якоби. Рига : Лета, 1922, I-XXXIV. С. 1623.

Normatīvie tiesību akti

1. Krimināllikums: LR likums. *Latvijas Vēstnesis*, Nr. 199/200 (1260/1261), 1998. 8. jūlijā.
2. Latvijas Kriminālkodekss un komentāri pie atsevišķiem Latvijas Kriminālkodeksa pantiem (Dr. iur. A. Niedre). Rīga : Valsts SIA „TIC”, 1997.
3. KPFSR Kriminālkodekss : ar pārgrozījumiem līdz 1940. gada 15. novembrim. Oficiālais teksts ar pielikumiem un sistematizētiem materiāliem pantu kārtībā. Rīga : Latvijas PSR Tieslietu Tautas Komisariāts, 1940.
4. Latvijas Padomju Sociālistiskās Republikas Kriminālkodekss. Rīga : Avots, 1984.
5. Sodū likums. Rīga : Kodifikācijas nodaļa, 1936.
6. 1903. gada 22. marta Sodū likumi. Tulkojums ar paskaidrojumiem un ar motīviem par Latvijas valdības laikā izdotiem grozījumiem. Neofic., 6. izd. Rīga : Valsts tipogrāfija, 1932.
7. 1903. gada 22. marta Sodū likumi. Tulkojums ar paskaidrojumiem par Sodū likumu piemērošanu Latvijā. Rīga : Valsts tipogrāfija, 1925.
8. Par Latvijas PSR likumdošanas aktu piemērošanu Latvijas Republikas teritorijā: Latvijas Republikas Augstākās Padomes lēmums. *Latvijas Republikas Augstākās Padomes un Valdības Ziņotājs*, Nr. 33/34, 1991, 29. augustā.
9. Уголовный кодекс РСФСР 1922 года.
Pieejams arī tiešsaistē: <http://www.library.ru/help/docs/n10349/yk1922.txt> [skatīts 2010-02-02].
10. Уголовный кодекс РСФСР 1926 года.
Pieejams arī tiešsaistē: <http://www.soldat.ru/files/3/22/32/605.html> [skatīts 2010-02-02].

Pielikums

Visiem turpmāk aplūkotajiem tiesību aktiem ir kopēja iezīme – neviens no tiem nesniedz vainas jēdziena skaidrojumu, bet parasti tiek skaidrotas vainas formas. Sīkāk iepazīstoties ar katras konkrētās vainas formas raksturojumu, redzams, ka sākotnēji tiek skaidrotas divas – nodoms un neuzmanība, bet ar laiku katras formas ietvaros izkristalizējas vismaz divi dažādi gadījumi. Tādējādi izveidojās mūsdienās pazīstamā sistēma, ka ar vainu saprot nodomu, kas var būt tiešs vai netiešs, un neuzmanību, kura var izpausties kā noziedzīga pašpaļāvība vai noziedzīga nevērība. Pirmsākumi šādai izpratnei meklējami jau 1903. gada Sodū likumos.

Tiesību akts	Nozieguma jēdziens	Vainas raksturojums
1903. gada 22. marta Krievijas Sodū likumi ar grozījumiem, kas izsludināti līdz 1932. gada 1. decembrim ⁵³	<i>Par noziedzīgu nodarījumu atzīstams nodarījums, kurš tā izdarīšanas laikā noliegts likumā ar soda piedraudējumu (1. pants).</i>	Vainas formas ir raksturotas piektā nodaļuma „Vainīguma veidi” 48. pantā. Pantā nav izdarīti grozījumi, un tas ir spēkā 1903. gada redakcijā. Raksturotas divas vainas formas – nodoms un neuzmanība, kur katrai paredzētas divas izpausmes, bet tās netiek atsevišķi definētas.
1933. gada Sodū likums ⁵⁴	<i>Par noziedzīgu atzīstams nodarījums, kurš tā izdarīšanas laikā noliegts ar soda piedraudējumu (1. pants).</i>	Likuma 46. pantā tiek definēti vainīguma veidi (piektais nodaļums). Komentārā ir atsauces uz dažiem spriedumiem, kas norāda uz nepieciešamību tiesai vērtēt šos vainīguma veidus, kā tie izriet no faktiskajiem apstākļiem. Likums nenošķir nodoma veidus, bet tiek nošķirti neuzmanības veidi – nolaidība un pārgalvība.
1919. gada 12. decembra Vadošie noteikumi KPFSR krimināltiesībā ⁵⁵	<i>Krimināltiesību aizsargātās sabiedrisko attiecību kārtības pārkāpums (5. pants). Darbības vai bezdarbība, kas bīstama dotai sabiedrisko attiecību sistēmai, un tāpēc rada valsts varai nepieciešamību cīnīties pret personām, kas izdara šādu darbību vai pieļauj bezdarbību (6. pants).</i>	Vaina netiek akcentēta. Uzsvars tiek likts uz sabiedrisko bīstamību – sods <i>pienākas</i> par sabiedriski bīstamām darbībām un to izraisītajām sekām. Netiek raksturoti arī vainas veidi.

1922. gada KPFSR Kriminālkodekss ⁵⁶	<i>Par noziegumu atzīstama ikkatra sabiedriski-bīstama darbība vai bezdarbība, kas apdraud padomju iekārtas pamatus vai strādnieku un zemnieku varas noteikto tiesisko kārtību pārejas periodā uz komunistisko iekārtu (6. pants).</i>	Vaina neparādās nozieguma definīcijā, bet 11. pantā tiek uzlūkota kā <i>sodu</i> izslēdzošs apstāklis, jo sods piemērojams tikai pret tādām personām, kas sabiedriski bīstamus nodarījumus izdarījušas tiši vai aiz neuzmanības. Atšķirībā no iepriekšējiem kodeksiem dots ļoti skops un nepilnīgs nodoma un neuzmanības raksturojums.
1926. gada KPFSR Kriminālkodekss ⁵⁷	<i>Par sabiedriski-bīstamu nodarījumu atzīstama ikviena darbība vai bezdarbība, kas vērsta pret padomju iekārtu vai pārkāpj tiesisko kārtību, kuru Strādnieku-Zemnieku vara nodibinājusi pārejas laikam uz komunistisko iekārtu (6. pants).</i>	Vainas skaidrojums, kas ietverts likuma 10. pantā, praktiski ne ar ko neatšķiras no 1926. gada likumā ietvertā skaidrojuma.
KPFSR Kriminālkodekss 1940. gada 25. novembrī ⁵⁸	<i>Par sabiedriski-bīstamu nodarījumu atzīstama ikviena darbība vai bezdarbība, kas vērsta pret padomju iekārtu vai pārkāpj tiesisko kārtību, kuru Strādnieku-Zemnieku vara nodibinājusi pārejas laikam uz komunistisko iekārtu (6. pants).</i>	Vaina kopumā skaidrota netiek, bet tās neesamība tiek uzlūkota kā <i>sodu</i> izslēdzošs apstāklis, jo sods piemērojams tikai pret tādām personām, kas sabiedriski bīstamus nodarījumus izdarījušas tiši vai aiz neuzmanības. Formas līdzīgi kā divos iepriekšējos likumos skaidrotas vispārīgi, skaidrojums ietverts 10. pantā.
1958. gada PSRS un savienoto republiku Kriminālās likumdošanas pamati ⁵⁹	<i>Par noziegumu atzīstams krimināllikumā paredzēts sabiedriski bīstams nodarījums (darbība vai bezdarbība), kas apdraud padomju sabiedrisko vai valsts iekārtu, sociālistisko saimniecības sistēmu, sociālistisko īpašumu, pilsoņu personu un viņu politiskās, darba mantiskās un citas tiesības, kā arī citāds sociālistisko tiesisko kārtību apdraudošs, sabiedriski bīstams nodarījums, kas paredzēts krimināllikumā (7. pants).</i>	<i>Pie kriminālatbildības saucama un sodāma persona, kas ar nodomu vai aiz neuzmanības izdarījusi krimināllikumā paredzētu sabiedriski bīstamu nodarījumu (3. pants).</i> Vainas formu skaidrojums likumdošanas pamatos nav dots.
1961. gada Latvijas PSR Kriminālkodekss 1984. gada redakcijā ⁶⁰	<i>Noziegums tiek definēts kā sabiedriski bīstams nodarījums (darbība vai bezdarbība), kas apdraud padomju sabiedrisko vai valsts iekārtu, sociālistisko saimniecības sistēmu, sociālistisko īpašumu, pilsoņu personu un viņu politiskās, darba, mantiskās u.c. tiesības un par ko ir paredzēta kriminālatbildība (7. pants).</i>	Noziedzīga nodarījuma definīcijā arvien uzsvars tiek likts uz sabiedrisko bīstamību, bet parādās arī tāds jēdziens kā kriminālatbildības pamats, tas noteikts 3. pantā (1982. gada redakcijā): <i>Pie kriminālatbildības saucama un sodāma tikai persona, kas ar nodomu vai aiz neuzmanības izdarījusi krimināllikumā paredzētu sabiedriski bīstamu nodarījumu.</i> Pakāpeniski notiek atgriešanās pie 1903. gada Sodu likumos ietvertā vainas formu skaidrojuma (8. un 9. pants), taču gan nodoma, gan neuzmanības skaidrojums ir ļoti vienkāršs.
KPFSR Kriminālkodekss 1984. gada redakcijā ⁶¹	<i>Par noziegumu tiek atzīts ar krimināllikumu aizliegts sabiedriski bīstams nodarījums (darbība vai bezdarbība), kas vērsts pret kopējo PSRS veidošanu, tās politisko un ekonomisko sistēmu, sociālistiskajām saimniecības, personu, politiskajām, darba, īpašuma un citām tiesībām un pilsoņu brīvību, un līdzīga cita sabiedriski bīstama rīcība, kas var ietekmēt sociālistisko tiesisko kārtību un kas paredzēta krimināllikumā (7. p 1. d).</i>	Kriminālatbildības pamats ir noteikts 3. pantā (1982. gada redakcijā): <i>Kriminālatbildība un sods draud vienīgi personai, kas vainīga izdarītajā pārkāpumā, tas ir, ar nodomu vai aiz neuzmanības izdarījusi krimināllikumā aizliegtu sabiedriski bīstamu nodarījumu.</i> Vainas formu skaidrojums ir identisks kā iepriekšējā gadījumā.

<p>Latvijas Kriminālkodekss 1995. gada redakcijā⁶²</p>	<p>Līdz ar neatkarības atjaunošanu atšķirībā no padomju tiesībām pirmo reizi vainīguma prasība tiek iekļauta arī noziedzīga nodarījuma definīcijā. Par noziegumu atzīstams Latvijas Republikas krimināllikumā paredzēts sabiedriski bīstams nodarījums (darbība vai bezdarbība), kurš izdarīts tīši vai aiz neuzmanības, un par kura izdarīšanu draud kriminālsods (7. pants).</p>	<p>Likumā tiek saglabāts iepriekš noteiktais kriminālatbildības pamats (1982. gada redakcijā): <i>pie kriminālatbildības saucama un sodāma tikai persona, kas ar nodomu vai aiz neuzmanības izdarījusi krimināllikumā paredzētu sabiedriski bīstamu nodarījumu</i> (3. pants). Izmaiņu vainas formu definīcijās nav.</p>
<p>Krimināllikums 2008. gada 27. novembra redakcijā⁶³</p>	<p>Atšķirībā no padomju tiesībām notiek atteikšanās no noziedzīga nodarījuma materiālās definīcijas likumā; sabiedrisko bīstamību kā pazīmi nomaina cita pazīme – kaitīgums. Vainīgums pilnībā tiek nostiprināts noziedzīga nodarījuma definīcijā: par noziedzīgu nodarījumu atzīstams ar nodomu (tīši) vai aiz neuzmanības izdarīts nodarījums (darbība vai bezdarbība), kurš paredzēts šajā likumā un par kura izdarīšanu draud kriminālsods (6. p 1. d). Kopš KL pieņemšanas, pants nav grozīts.</p>	<p>Kriminālatbildības pamats ir paredzēts 1. pantā. 1. daļa nosaka, ka <i>pie kriminālatbildības saucama un sodāma tikai tāda persona, kura ir vainīga noziedzīga nodarījuma izdarīšanā, tas ir, kura ar nodomu (tīši) vai aiz neuzmanības izdarījusi šajā likumā paredzētu nodarījumu, kam ir visas noziedzīga nodarījuma sastāva pazīmes</i>. Vainas formas vēlreiz ir uzsvērtas KL 8. pantā. Tā 2. daļa paredz, ka, <i>nosakot noziedzīgo nodarījumu izdarījušās personas vainas formu, jākonstatē šīs personas psihiskā attieksme pret noziedzīgā nodarījuma objektīvajām pazīmēm</i>. Tādējādi iezīmējas atšķirība – lai gan arvien teorijā pastāv viedoklis, ka noziedzīgā nodarījumā ir viena kopēja vainas forma, tomēr tiek akcentēts, ka vaina ir jānoskaidro pret visām objektīvās puses pazīmēm. Vainas formas ir definētas atsevišķi KL 9. un 10. pantā, un likumā iestrādātas teorijā paustās atziņas, ka nodoms var būt tiešs vai netiešs, bet neuzmanība – noziedzīga pašpaļāvība vai nevērība.</p>

Atsauces

- ¹ Šajā rakstā autore padziļināti analizē žurnālā „Jurista Vārds” publicētajā rakstā aizsākto tematiku. Skatīt Beļska, A. Noziedzīga nodarījuma subjektīvā puse ASV un Latvijas krimināltiesībās. *Jurista Vārds*, Nr. 31/536 (19.08.2008.).
- ² Krimināltiesībās vainai, kā to norāda D. Krauss un J. K. Pastile (un šim viedoklim pievienojas arī raksta autore), „*piemīt divkārša funkcija: vispirms tiek aprakstīta vaina, kas subjektīvi var tikt pieskaitīta likumpārkāpumiem; vienlaicīgi tas ir spriedums par vainu, kurā likumpārkāpējam tā tiek inkriminēta*”. Krauss D., Pastile, K. Krimināltiesību pamatjautājumi Latvijā un Vācijā. Rīga : Latvijas Vēstnesis, 2002, 77. lpp. Šajā rakstā vaina aplūkota kā personas psihiskā attieksme, un vainas teorijas atspoguļo krimināltiesību zinātnē sastopamos viedokļus par to, vai personas psihiskā attieksme ir jāņem vērā, personu saucot pie kriminālatbildības par noziedzīgu nodarījumu, un cik lielā mērā.
- ³ Liholaja, V. Noziegums. *Latvijas Universitātes Raksti* : Juriskā zinātne. 703. sēj, 2006, 49. lpp.
- ⁴ Lazdiņš, J., Blūzma, V., Osipova, S. Latvijas tiesību avoti: teksti un komentāri : Seno paražu un Livonijas tiesību avoti 10. gs.–16. gs. 1. sēj, E. Meļķiņa red. Rīga : LU žurnāla „Latvijas Vēsture” fonds, 1998, 23. lpp.
- ⁵ Piemēram, Mateja evaņģēlijs, kas ir „Jaunās Derības” pirmā grāmata un viens no nozīmīgākajiem katonisko tiesību avotiem, 5:27, 5:28 skaidro 6. bausli: „*Jūs esat dzirdējuši, ka ir sacīts: tev nebūs laulību pārkāpt. Bet Es jums saku: ikviens, kas uzskata sievu, to iekārodams, tas ar viņu laulību jau ir pārkāpis savā sirdī*.” Mateja evaņģēlijs. Pieejams arī tiešsaistē Latvijas Bībeles biedrības mājaslapā: <http://www.bibelesbiedriba.lv/latviesu-bibele/matejaevangelijs/Matejaevangelija01.htm> [skatīts 2010-02-02].
- ⁶ Darboties neatļautā situācijā (latīņu val.).
- ⁷ *Hobbes, T. Leviathan*. London : Printed for Andrew Croke, 1651. Pieejams arī tiešsaistē: <http://oregonstate.edu/instruct/phl302/texts/hobbes/leviathan-c.html#CHAPTERXVII> [skatīts 2010-02-02].

- ⁸ Inkriminēšana, vainas piedēvēšana (latīņu val.). Vācu filozofs Imanuels Kants (*Immanuel Kant*) vēlāk šo jēdzienu skaidro: „*Imputation (imputatio) morālā izpratnē ir spriedums, caur kuru kāds tiek uzverts kā rīcības iniciators (causa libera – brīvs cēlonis), kas tiek dēvēts ‘akts’ (factum) un tiek aplūkots no tiesību viedokļa.*” Kant, I. *Metaphysical elements of justice : part I of The metaphysics of morals*. Tulk. J. Ladd. 2. izd. Indianapolis : Hackett Publishing Company, 1999. 21. lpp.
- ⁹ Ar *imputatio facti* lielākoties tiek saprastas teorijas par personas rīcību – darbību un bezdarbību, bet ar *imputatio iuris* tiek saistīta teorija par personas rīcības brīvību. Tiek izdalīts arī objektīvais *imputatio*, kas ir spriedums par faktiem tiesību normu kontekstā, proti, vērtējuma spriedums, ne vairs inkriminēšana (vainas piedēvēšana). Hruschka, J. *Imputation. Brigham Young University of Law Review* [tiešsaiste]. Vol. 3, 1986, p. 672–677.
Pieejams: <http://lawreview.byu.edu/archives/1986/3/hru.pdf> [skatīts 2010-02-02].
- ¹⁰ Šī raksta ietvaros *strict liability* doktrīna netiks aplūkota.
- ¹¹ Pufendorf, S. *Of the law of nature and nations*. Tulk. B. Kenneth. 4. ed. New Jersey : The Lawbook Exchange, 2005, p. 45–58.
- ¹² Beccaria, C. *An Essay on crimes and punishments*. Transl. M. D. Voltaire un E. D. Ingraham. 2. ed. Philadelphia : Philip H. Nicklin, 1819, p. 33. Kā to pamatoja Č. Bekaria, tad cilvēki ar labiem nodomiem bieži vien izdara daudz lielāku kaitējumu sabiedrībai nekā tie, kas rīkojas ar ļauniem nodomiem, un tieši tāpēc persona ir jā sodā par nodarīto objektīvo kaitējumu.
- ¹³ Krauss D., Pastile, K. *Krimināltiesību pamatjautājumi Latvijā un Vācijā*, 74.–76. lpp.
- ¹⁴ Turpat, 79. lpp.
- ¹⁵ Noziegumos būtiskāks ir nodoms, nevis rezultāts (latīņu val.).
- ¹⁶ Таганцев, Н. С. *Русское уголовное право. Часть общая. Том I. (Пēc 1902. gada izdevuma.)* Тула : «АВТОГРАФ», 2001, с. 447.
- ¹⁷ Turpat.
- ¹⁸ Kā nozīmīgākais tiesību avots, uz ko atsaucas un ko sīkāk analizē arī N. Tagancevs, ir jāmin 1845. gada 15. augusta likumu kopojuums „Par kriminālsodiem un labošanas sodiem”, kas visā Krievijas impērijā stājās spēkā 1946. gada 1. maijā (*Уложение о наказаниях уголовных и исправительных*), kā arī 1964. gada 20. novembra nolikums „Par sodiem, ko piemēro miera tiesneši” (*Устав о наказаниях, налагаемых мировыми судьями*). Atšķirībā no pirmā, šis tiesību akts vairāk attiecās uz mazāk smagiem pārkāpumiem. Таганцев, Н. С. *Русское уголовное право*, 5. paragrāfs. Abi minētie tiesību akti bija spēkā Latvijas teritorijā līdz Pirmajam pasaules karam un daļēji arī kara laikā. Šajā pētījumā autore neveic sīkāku XIX gs Krievijas impērijas tiesību aktu un to reformas analīzi.
- ¹⁹ Turpat, 453. lpp.
- ²⁰ *Уголовное Уложение 22 марта 1903 года*. По изданиям Н. С. Таганцева. Изд. 2. Ред. П. Н. Якоби. Рига : Лета, 1922.
- ²¹ Sodū likumu vispārīgās daļas I nodaļas, 5. apakšnodaļas 48. pants ir veltīts *vainai*, kas pilnībā atspoguļo N. Taganceva izstrādāto teoriju, ko autors vēlreiz aplicina arī komentārā. Turpat, 165.–176. lpp.
- ²² Pirmais pasaules karš gan ieviesa korekcijas arī krimināltiesību sistēmā. Vidzemē un Latgalē krimināltiesību jomā turpināja darboties jau iepriekš minētie Krievijas impērijas tiesību akti, savukārt vācu okupētajos Latvijas teritorijas apgabalos (Kurzemē un Zemgalē) ar 1917. gada 14. maiju Sodū likumu projekts stājās spēkā pilnā apmērā. 1918. gada sākumā tas tika attiecināts arī uz okupēto Vidzemi. *Latvijas tiesību vēsture (1914–2000)* : Mācību grāmata juridiskajām augstskolām un fakultātēm. Autoru kol. D. A. Lībera red. Rīga : LU žurnāla „Latvijas Vēsture” fonds, 2000, 30.–31., 41.–43. lpp.
- ²³ 1903. gada 22. marta Sodū likumi. Tulkojums ar paskaidrojumiem par Sodū likumu piemērošanu Latvijā. Rīga : Valsts tipogrāfija, 1925.
- ²⁴ Sodū likums (1936. g. izd) ar komentāriem : izvilkums no Senāta Kriminālā kasācijas departamenta spriedumiem un ar alfabētisko un salīdzināmiem rādītājiem. P. Minca un J. Lauvas red., 2. izd. Rīga : Valsts tipogrāfija, 1938.
- ²⁵ *Mincs, P. Krimināltiesību kurss : Vispārējā daļa*. Ar U. Krastiņa komentāriem. Rīga : Tiesu nama aģentūra, 2005, 106. lpp.
- ²⁶ Козлов, А. П. *Понятие преступления*. Санкт-Петербург : Юридический центр пресс, 2004, с. 385.
- ²⁷ *Уголовный кодекс РСФСР 1922 года*.
Pieejams arī tiešsaistē: <http://www.library.ru/help/docs/n10349/yk1922.txt> [skatīts 2010-02-02].
- ²⁸ Šajā sakarā jāmin arī fakts, ka neilgu laika periodu padomju tiesības daļā Latvijas teritorijas bija spēkā gan tā dēvētās Iskolata republikas laikā, gan Latvijas Sociālistiskās Padomju Republikas periodā, taču, ņemot vērā juku laikus un šiem periodiem raksturīgo tiesāšanu pēc revolucionārās apziņas, ir pamats uzskatīt, ka tas nav atstājis praktiski nekādu ietekmi uz vainas teorijas izpratni mūsdienu Latvijas krimināltiesībās. *Latvijas tiesību vēsture (1914–2000)*, 114.–115., 136.–137. lpp.
- ²⁹ *Уголовный кодекс РСФСР 1926 года*.
Pieejams arī tiešsaistē: <http://www.soldat.ru/files/3/22/32/605.html> [skatīts 2010-02-02].

- ³⁰ Sīkāku salīdzinājumu starp dažādiem tiesību aktiem skatīt pielikumā.
- ³¹ KPFSR Kriminālkodekss : ar pārgrozījumiem līdz 1940. gada 15. novembrim. Oficiālais teksts ar pielikumiem un sistematizētiem materiāliem pantu kārtībā. Rīga : Latvijas PSR Tieslietu Tautas Komisariāts, 1940.
- ³² Šāds secinājums izdarīts, balsoties uz salīdzinājumu starp tiesību aktiem un teorijā pasustajām atziņām. Jāņem vērā, ka N. Taganceva viedoklis tiek izvērtēts arī Padomju krimināltiesību autoru darbos.
- ³³ Sīkāk skatīt Krauss, D., Pastile, K. *Krimināltiesību pamatjautājumi Latvijā un Vācijā*, 78.–85. lpp.
- ³⁴ *История Советского уголовного права*. Autoru kol.: А. А. Герцензон, Ш. С. Грингауз, Н. Д. Дурманов, М. М. Исаев, Б. С. Утевский и.с. Москва : Юрид. изд-во МЮ СССР, 1948. 413. lpp.
- ³⁵ Turpat, 414.–419. lpp.
- ³⁶ Piemēgam, skatīt, Волков, Б. С. Мотив и квалификация преступлений. Red. Ф. Н. Фаткуллина. Казань : Издательство Казанского университета, 1968; Волков, Б. С. Проблема воли и уголовная ответственность. Red. А. И. Левшина. Казань : Издательство Казанского университета, 1965.
- ³⁷ Дагель, П. С., Котов, Д. П. Субъективная сторона преступления и её уставление. Воронеж : Издательство Воронежского университета, 1974; Котов, Д. И. Мотивы преступлений и их доказывание. Воронеж : Издательство Воронежского университета, 1975.
- ³⁸ Ворошилин, Е. В., Кригер, Т. А. *Субъективная сторона преступления* : Учебное пособие. Red. Н. А. Рябкин. Москва : Издательство Московского университета.
- ³⁹ Тарарухин, С. А. Установление мотива и квалификация преступлений. Киев : Издательство Объединение «Вища школа», 1977.
- ⁴⁰ PSRS 1936. gada Konstitūcijā bija paredzēta PSRS Kriminālkodeksa pieņemšana, tādējādi liedzot savienotajām republikām izdot savus krimināllikumus. Kā uz to norāda arī M. Blūma, līdz 1957. gadam attīstījās „tikai Vissavienības likumdošana”. Kā būtisks jānorāda arī tas apstāklis, ka vadošās interpretācijas tiesības bija piešķirtas PSRS Augstākās tiesas Plēnumam. Blūma, M. Mācība par Padomju krimināllikumu. Rīga : Pētera Stučkas LVU Redakcijas un izdevniecības daļa, 1972, 84.–90. lpp.
- ⁴¹ Blūma, M., Reigase, A. Latvijas PSR kriminālkodekss un tā attīstība. Rīga : Pētera Stučkas LVU Redakcijas un izdevniecības daļa, 1972, 3. lpp.
- ⁴² Blūma, M. Padomju krimināltiesības : vispārīgā daļa : mācību līdzeklis. Rīga : Stučkas Latvijas Valsts universitāte, 1977, 8. lpp.
- ⁴³ Turpat, 72. lpp.
- ⁴⁴ Blūma, M. Nozieguma jēdziens un tā pazīmes Padomju krimināltiesībā. Rīga : Pētera Stučkas LVU Redakcijas un izdevniecības daļa, 1972, 65. lpp.
- ⁴⁵ Turpat, 75.–76. lpp. Salīdzinājumam ar Latvijas krimināltiesībām skatīt: Judins, A. Krimināltiesību terminu skaidrojošā vārdnīca. Rīga : RaKa, 1999; Krastiņš, U., Liholaja V., Niedre, A. Krimināltiesības : Vispārējā un Sevišķā daļa. Rīga : TNA, 1999; Krastiņš, U., Liholaja V., Niedre, A. Krimināltiesības : Vispārējā un Sevišķā daļa. 2. izd. Rīga : TNA, 2001; Krastiņš, U., Liholaja V., Niedre, A. Krimināltiesības : Vispārējā daļa. 3. izd. Rīga : TNA, 2008. Par vainu skatīt arī Krastiņš, U. Vainas ietekme uz noziedzīga nodarījuma kvalifikāciju. *Jurista Vārds*, Nr. 21(279), 2003; Krastiņš, U. Vaina kā obligāts kriminālatbildības nosacījums. *Jurista Vārds*, Nr. 45(540), 2008.
- ⁴⁶ Skatīt sīkāk Papoņ, А. И. Квалификация преступлений по субъективным признакам. Санкт-Петербург: Юридический центр пресс, 2003. 52.–62. lpp.
- ⁴⁷ Par Latvijas PSR likumdošanas aktu piemērošanu Latvijas Republikas teritorijā: Latvijas Republikas Augstākās Padomes lēmums. *Latvijas Republikas Augstākās Padomes un Valdības Ziņotājs*, Nr. 33/34, 1991. g. 29. augustā.
- ⁴⁸ Panti, kas veltīti vainas jautājumiem (8. un 9. pants) no 1961. gada līdz 1999. gadam, kad Latvijas kriminālkodekss zaudēja spēku, grozīti netika.
- ⁴⁹ Krimināllikums : LR likums. *Latvijas Vēstnesis*, Nr. 199/200(1260/1261), 1998. g. 8. jūlijā.
- ⁵⁰ Lai izpētītu izmaiņas un attīstību vainas teorijā, autore analizējusi gan krimināltiesību mācību grāmatas, gan atsevišķus autoru rakstus, kas skar vainas jautājumus, kā arī citu pieejamo literatūru.
- ⁵¹ Krastiņš, U., Liholaja, V., Niedre, A. Krimināllikuma komentāri : 1. grāmata : Vispārīgā daļa. Rīga : Firma „AFS”, 1999.
- ⁵² No uzrādītajiem 27 izmantotajiem juridiskās literatūras avotiem, divi ir Latviešu valodā (U. Krastiņa 2000. gada „Noziedzīgs nodarījums” un A. Reigases 1973. gada „Padomju krimināltiesību Vispārējās daļas jautājumi ..”), bet pārējie avoti ir Krievijas tiesību zinātnieku darbi, turklāt tikai trīs no tiem ir tapuši pēc 1990. gada. Podprigora, D. Vainas noteikšana krimināltiesībā. Tiesību zinātņu bibliotēka, 25. Rīga : Biznesa augstskola Turība, 2006.
- ⁵³ 1903. gada 22. marta Sodu likumi. Tulkojums ar paskaidrojumiem un ar motīviem par Latvijas valdības laikā izdotiem grozījumiem. Neofic., 6. izd. Rīga : Valsts tipogrāfija, 1932.
- ⁵⁴ Sodu likums. Rīga : Kodifikācijas nodaļa, 1936.

- ⁵⁵ Blūma, M. Nozieguma jēdziens un tā pazīmes Padomju krimināltiesībās. 29. lpp.
- ⁵⁶ Уголовный кодекс РСФСР 1922 года.
- ⁵⁷ Уголовный кодекс РСФСР 1926 года.
- ⁵⁸ KPFSR Kriminālkodekss : ar pārgrozījumiem līdz 1940. gada 15. novembrim. Oficiālais teksts ar pielikumiem un sistematizētiem materiāliem pantu kārtībā.
- ⁵⁹ Blūma, M. Nozieguma jēdziens un tā pazīmes Padomju krimināltiesībās. 34., 35. lpp.
- ⁶⁰ Latvijas Padomju Sociālistiskās Republikas Kriminālkodekss. Rīga : Avots, 1984.
- ⁶¹ Комментарий к Уголовному кодексу РСФСР. Изд. 2. Ред. Ю. Д. Северин. Москва : Юридическая литература, 1984.
- ⁶² Latvijas Kriminālkodekss un komentāri pie atsevišķiem Latvijas Kriminālkodeksa pantiem (Dr. jur. A. Niedre). Rīga : Valsts SIA „TIC”, 1997.
- ⁶³ Krimināllikums: Latvijas Republikas likums. *Latvijas Vēstnesis*, Nr. 199/200(1260/1261), 1998, 8. jūl.

Summary

This chapter is devoted to the theory of guilt, as well as its origins, development and evolution within the context of the development of criminal law in Europe. The author argues that Soviet-era criminal laws continue to have an effect on criminal law in Latvia today, and that applies to the comprehension of the theory of guilt, as well. The introduction of the theory in Latvia's Criminal Law, however, was a long process of development, going beyond the borders of Soviet-era law. This allows the author to find that the impact of Soviet-era criminal law is focused more on comprehending and interpreting the law than on the law itself. The concept of guilt has been developed continually, most often influenced by the philosophical thinking of the relevant era.